

**ТВОРЧИСТЬ Л. ГАЙДАМАКИ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ АКАДЕМІЗАЦІЇ
БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА**

Розвиток бандурного мистецтва у ХХ ст. пройшов декілька періодів, характерною ознакою яких стали удосконалення інструментарію, формування освітньої мережі навчальних закладів різного рівня, створення професійного репертуару, закріплення, окрім сольної, ансамблевих форм виконавства. Серед перших, хто актуалізував необхідність професіоналізації бандури, її академічного статусу водночас з іншими інструментами, був на початку ХХ ст. відомий культурний діяч, композитор, виконавець, режисер, педагог, конструктор Гнат Мартинович Хоткевич (1877 – 1938) [2]. Його натхненні послідовники – його ж учні, студенти Харківського музично-драматичного інституту, де вперше був запроваджений клас бандури в 1926 р., це, зокрема, Леонід Гайдамака (1898 – 1991), Григорій Бажул (1906 – 1989) та ін. Оскільки Г. Хоткевич був репресований, а більшість його учнів емігрували за кордон наприкінці Другої світової війни, інформація про них довгий час була невідомою. Першовідкривачем імені Л. Гайдамаки став відомий бандурист і мистецтвознавець українського зарубіжжя Віктор Мішалов, який не лише ввів до наукового обігу його ім'я, але й дав оцінку його діяльності у справі пропаганди харківського типу бандури і виконавства на ній [3; 4; 5].

Метою пропонованої статті є аналіз творчості Леоніда Гайдамаки¹ на шляху академізації бандурного мистецтва.

Леонід Гайдамака – універсальний виконавець на багатьох інструментах: мандоліні, домрі, віолончелі та контрабасі. Бандуру Л. Гайдамака починає вивчати з 1918 року, після відвідин робітні майстра Г. Снегірьова. Тоді ж починається його захоплення харківським типом інструмента. 1922 р. при клубі «Металіст» Л. Гайдамака створює ансамбль бандуристів з 10 осіб, котрим і керував. Того ж року відбулося знакове знайомство Л. Гайдамаки з Г. Хоткевичем, яке пізніше перейшло в щире дружбу. Після відкриття класу бандури в Харківському музично-драматичному інституті (1926), Гайдамака одним з перших записується на навчання до Г. Хоткевича. Разом з його учнями – Олексою Геращенком, Яковом Гаєвським та Іллею Олешком – гуртується у квартет, який стає відомим колективом того часу. Для нього Г. Хоткевич створив ряд нових творів, популяризуючи новий ансамблевий вид виконавства. Гайдамака був одним із найздібніших учнів Хоткевича, виконував його віртуозний твір «Невільничий ринок у Кафі» та мелодекламацію «Рано спустились» на слова М. Філянського.

Л. Гайдамака на базі ансамблю бандуристів при клубі «Металіст» створює Оркестр українських народних інструментів, пізніше і колектив при палаці

¹ Автор статті висловлює вдячність заслуженому артисту України, кандидату мистецтвознавства В. Мішалову (Канада) за надані фотокопії творів з архіву Л. Гайдамаки.

піонерів. В оркестрі група бандур (харківського типу) була однією з основних, рівних водночас з скрипковою, духовою. Гайдамака активно працює над репертуаром, готує до друку серію нот «Нототека бандуриста» та ряд статей з методичними рекомендаціями щодо роботи з оркестром народних інструментів. Він співпрацював і з багатьма майстрами для удосконалення бандури. Нова оркестрова бандура була асиметричної форми, мала 23 приструнки і 8 басів, що були діатонічно настроєні. Згодом цей інструмент став стандартним для студентів Г. Хоткевича в Харківському музично-драматичному інституті та пізніше в Полтавській капелі.

1930 року у Державному видавництві України вийшов збірник Л. Гайдамаки «Революційні пісні для української народної оркестри» запланованої серії «Нототека бандуриста». Тут були вміщені оркестрування «Вперед, народе, йди!» Г. Верьовки, «Ой, зацвіла папороть» (музика В. Верховинця, слова М. Хвильового) для соліста й оркестру та «Пісня про дяка». Для оркеструвань Л. Гайдамака використовував бандури харківського типу. У тому ж таки році в журналі «Музика масам» виходить твір К. Богуславського «Дванадцять косарів» (переклад для бандури Л. Гайдамаки) [5, 152].

Після відсторонення Г. Хоткевича від педагогічної роботи у Харківському музично-драматичному інституті, з 1933 р. гру на бандурі викладав Л. Гайдамака. Він як професійний виконавець-інструменталіст свої методичні принципи у грі на бандурі ґрунтував на класичних інструментальних зразках. Шляхом розширення репертуару бандуристів він вибрав переклад творів професійних композиторів (західноєвропейських, російських та українських) для харківської бандури. Ця позиція була дещо відмінною від напряму, пропагованого Г. Хоткевичем. Певні відмінності стосувалися і питання транспозиції бандури, яку підтримував Хоткевич. Л. Гайдамака з метою поліпшення і спрощення моментів перестроювання бандури пропонував і відповідний реальний нотозапис.

Як зауважує В. Мішалов: «Репертуар, який Л. Гайдамака розробив для студентів ХМДІ, складався переважно з перекладів творів музичної класики європейських композиторів. Мало було народних пісень в супроводі бандури. Проте таким способом Л. Гайдамаці вдалося уникнути тавра «буржуазного націоналізму», яке інкримінували всім, хто працював на ниві творення та розвитку української культури» [3].

Учні Л. Гайдамаки грали твори Й. Баха, Л. Бетховена, Й. Гайдна, Г. Генделя, Ш. Гуно, М. Каркассі, Ж. Люллі, Ф. Мендельсона, Ж. Рамо, А. Рубінштейна, Ф. Шопена, Ф. Шумана, К. Черні. Були і твори українських композиторів – М. Коляди, В. Овчаренка, С. Шевченка та А. Штогаренка, написані для бандури на замовлення Л. Гайдамаки.

У 1943 р. Л. Гайдамака з сім'єю виїжджає з Харкова до Вінниці, пізніше до Львова. Був вивезений в Німеччину на роботу. Виступав Гайдамака і як соліст, і у складі ансамблю. У червні 1946 року був створений ансамбль «Братство кобзарів ім. О. Вересая». Братство складалося з 5-и бандуристів: Данила Кравченка, Леоніда Гайдамаки (Галайди) – музичного керівника, Василя Варченка, Григорія Бажула (Келеберди) – адміністратора, Ніла Рева. Уже в травні 1947 року вони дали понад 100 концертів в американській та англійській зонах. Концерти відбувалися

переважно в таборах ДіПі, для представників українського, білоруського та балтійських народів.

У США, де пізніше проживав Л. Гайдамака, він, працюючи інженером-конструктором гідроелектростанцій, продовжував виступати, здійснювати магнітофонні записи. «Пам'ятними були його виступи для Товариства класичної гітари, яке очолював у Нью-Йорку колишній харків'янин Володимир Бобрій, редактор журналу «Guitar Review». На одному з музичних вечорів Гайдамака виступав разом з відомим гітаристом Андреасом Сеговією. На запрошення В. Бобрія Л. Гайдамака написав довгу статтю про історію бандури і один з журналів був присвячений бандурним дослідженням» [4]. Він продовжував робити переклади творів для харківської бандури, в т.ч і сучасних композиторів, виступав на сторінках преси.

В архіві Л. Гайдамаки збереглося кілька зошитів з музичними творами, які він використовував у педагогічній практиці. Серед них: «Німецький танок» Л. Бетховена, «Вальс» Ш. Гуно, «Варіації» Ф. Кулау, Етюд М. Каркассі, «Козачок» М. Коляди, «Волинка» і «Тамбурін» Ж. Рамо, Варіації А. Штогаренка, «Іди, іди, дощичку» В. Овчаренка, «Зозуля» Л. Даккена, Прелюдія Й. С. Баха та ін. Уже перелік творів засвідчує чітку орієнтацію автора перекладів на класичні музичні зразки, його курс на академізацію бандурного репертуару. Усі твори написані для харківської бандури. Як і Г. Хоткевич, Л. Гайдамака записував ноти на двох нотних станах, де верхній був винятково для лівої руки, а нижній – для правої. Партія лівої руки (переважно мелодично провідна) у перекладених творах дає можливість оцінити рівень технічної вправності виконавця. Тут трапляються одинарні ноти (дрібними тривалостями з використанням як гамоподібних вгору і вниз (часто ковзанням), так і арпеджіоподібних пасажів, стрибків, подвійні ноти (терції, октави), акорди різними ритмічними тривалостями). Це засвідчує високий рівень володіння технікою лівої руки. Партія правої – в більшості змішаної фактури (бас у поєднанні з акордами чи пасажами), або ж як одноголоса мелодична лінія, проте трапляються і зразки однотипної фактури для партій обидвох рук, що створює єдину мелодичну наскрізну лінію, розподілену між ними (наприклад, в «Етюді» М. Каркассі). Особливий тип викладу запропоновано в творах «Іди, іди, дощичку» В. Овчаренка, де в окремих епізодах партія обидвох рук представлена однаково з октавним дублюванням. Це творить насичену фактуру, виявляє технічну й виразову рівність партій обидвох рук. Варіації А. Штогаренка – масштабний з погляду 30-х років твір, що презентує не лише володіння різними типами фактури бандури, але й віртуозною дрібною технікою, мелізматикою, різними видами глісандо та арпеджіато.

Серед архівних матеріалів збереглися і авторські композиції Л. Гайдамаки – інструментальні «Хвилі Дніпра», «Етюд-козачок», «Узундара», Варіації «Ніч яка, Господи», обробки укр.нар. пісень «Гей, не дивуйте», «Про Нечая», «Застольна» та вокально-інструментальна «1933». У власних творах автор презентував не лише виконавський рівень, але й логіку музичного компонування, динамічного розгортання та вміння трансформувати чи переінтонувати фольклорну мелодику. Твір «1933» на сл. О. Веретенченка написаний в жанрі мелодекламації, музичний супровід слугує образним доповненням до пронизливого тексту, сповненого

розпачу, жалю, а пізніше гніву й патетики. Автор демонструє виразові можливості бандури у поєднанні з голосом, використовуючи як фактурні зміни, так і традиційні для епічного думового репертуару гармонічні акордові тремолянди, арпеджіо.

Отже, Л. Гайдамака став разом з Г. Хоткевичем (хоча й іншими шляхами) пропагандистом академізації бандури, її професійного писемного статусу шляхом творчої композиторської, виконавської, педагогічної, диригентської діяльності як в Україні, так і за кордоном. Він увійшов в історію бандурного мистецтва як автор нотних видань творів для бандури, ініціатор створення фахових сольних перекладів-аранжувань, інструментувань для капели бандуристів та оркестру народних інструментів, до складу якого входили бандури, вперше запропонував новий рівень взаємодії композитор-виконавець, співпрацюючи з професійними українськими композиторами А. Штогаренком, М. Колядою та ін.

Список використаної літератури

1. Гайдамака Л. Кобза – Бандура // Бандура. – 1986. – № 17 – 18. – С. 12 – 16.
2. Дугчак В. Музична і науково-методична спадщина Гната Хоткевича в українському зарубіжжі // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Мистецтвознавство. – Випуск XII – XIII. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – С. 151 – 156.
3. Мішалов В. Бандурист Леонід Гайдамака // Бандура. – 1986. – № 17 – 18. – С. 1 – 10.
4. Мішалов В. Леонід Гайдамака – фундатор бандурного професіоналізму // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Кобзарство в контексті становлення української професійної культури» (14 жовтня 2005 р.). – К., 2005 – С. 107 – 109.
5. Мішалов В. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі : дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Харківська державна академія культури. – Х., 2009. – 347 с.